

Poézis – plasztika – poézis
Kass János Fejek sorozatának néhány darabja
Mi van a fejben?

0. A poézis és a plasztika határterületein

Ez a befejező rész is a verbális és vizuális összetevőből felépített kommunikátumok tipológiai jellemzőinek feltárására irányuló kutatásaimhoz kapcsolódik.

Kiindulópontja PETŐFI S. JÁNOS tipológiája (PETŐFI: 2001.); a vizsgálat objektumai pedig Faludy György *Börtönversek 1950 – 53 (Az ávo pincéjében és Recsken)* című kötetéből (FALUDY: 1989.) és Kass János jubileumi albumából (KASS: 1997.) származnak.

Az elemzésre kiválasztott kommunikátumok PETŐFI keretének több altípusával is rokonságban állnak. Érintkeznek például az illusztrált szövegekével is, de egykönnyen egyik osztályba sem sorolhatók be.

1. Szöveg és plasztika. Faludy György: Börtönversek

1.1. A *Börtönversek* című kötet költeményei 1950 – 1953-ban az ávo pincéjében és Recsken keletkeztek. A verseskötet megjelenésekor (1989.) Faludy kötetvégi *Jegyzet* csatolt a művekhez, amelyben többek között a következők olvashatók (91-93):

(...) Rákosi börtöneiben csakúgy, mint Hitler megsemmisítő táborában, papír és írószerszám nem állt a rabok rendelkezésére. Így ezeket a verseket „fejben csináltam”, jelentős részüket sötétzárkában (...) Legfőbb gondom az volt, hogy verseimet emlékezetembe véssem (...) számos rabtársam tanulta meg azokat a verseket, melyeket jobbaknak, vagy legjobbaknak tartottam (...) költeményeimet meg kívánták menteni az utókor számára. Az akkori helyzetben, gyöngye fizikumommal rendkívül valószínűtlennek tűnt, hogy túléljem Recsket. A túlélést számos társammal együtt nemcsak annak köszönhetem, hogy Sztálin későn ugyan, de a számunkra legkedvezőbb pillanatban patkolt el, hanem elsősorban annak, hogy Nagy Imre lett a miniszterelnök, aki a büntetőtáborat feloszlatta (...) A versek kései megjelenése miatt többször megesezt, hogy a szövegre pontatlanul emlékeztem és az eredetinel rosszabb verziót adtam közre. Barátaim (...) jobban tudták nálam verseimet és levélben avagy személyesen figyelmeztettek a hibákra, amiért köszönetemet fejezem ki. Ebben a kötetben már a javított, végleges szöveg kapott helyet (...) e könyv verseinek sorrendjét kezdőbetűik adják meg: A-tól Z-ig (...) Eredetileg 24 vers volt; a G-vel és T-vel kezdődőre (...) nem tudok visszaemlékezni.”

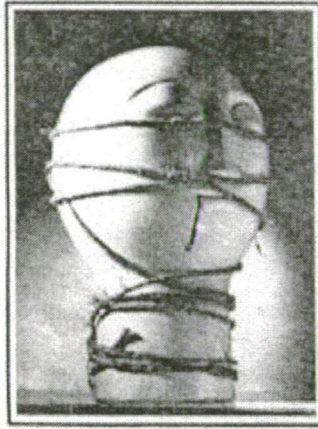
A *Szemiotikai szövegtan* 7. kötetében (PETŐFI S. – BÉKÉSI – VASS (szerk.): 1994.) jelent meg Kass János *Gondolatok a könyvillusztrációról* című kitérő tanulmánya, mely-

nek egyik szekciója a *Börtönversek* illusztrációit kommentálja (KASS: 1994. 9-17). Itt Kass János többek között ezeket írja (15):

A Faludy György *Börtönversek* című kötetéhez készült lapok egy sorozat részei. Fejek, felékesítve a szenvedés stigmáival. Sorozatban gyártott fejek, megjelölve céltáblával, töviskoszorúval, börtönráccsal, Goya rémlátomásaival, a XX. század közhelyeivel...

1.1.1. Vérző fej

A börtönversek élén, a költemények előtt (7) található fejet az 1. ábra mutatja.

1. ábra

Az 1. ábrán látható mű címe „Vérző fej”, és 1970-ben keletkezett, vagyis tizenhét évvel később, mint a börtönversek, amelyek viszont ez alatt az idő alatt csupán Faludy és egykori rabtársai emlékezetében létez(het)tek.

Kommentárjait így folytatja Kass:

Faludy György verseihez az általam már korábban készített s a hetvenes évek óta szaporodó fejek sorából emeltem ki néhányat. E fejekkel követtem a verseket, mintegy kilométerköveket állítva a nyomtatott oldalak közé. Egyformák a fejek, csak a fájdalom attribútumai változnak.

A könnyecsepp, a vérző száj, a tarkólövés, a szögesdrót: a céltáblaként használt, kiszolgáltatott, meggyötört és meggyalázott ember, emberiség egyezményes jelei!

(...)

Ezek a „fejek” tehát a tömeggyártás termékei. Maga a névtelen, szorongó, a jövőjét nem ismerő tömeg. Arctalan. A tömegnek nincs arca!

(...)

8. Poézis – plasztika – poézis. Kass János Fejek sorozatának néhány darabja. *Mi van a fejben?*

A „fejek” tehát Faludy verseit kísérik. Újabbak is készülnek. Ki verset ír rá, ki prózát, ki a személyi igazolványa számát, önarcképként. A „Fej” fehér papírlapként szolgál, bár körbejárható, s a lényege, hogy üzenetet közvetít. Provokáció!

Egy másik, *A huszadik század* címet viselő tanulmányában a fejekkel kapcsolatos technikai kérdéseket is érint a művész (KASS: 1997. 190):

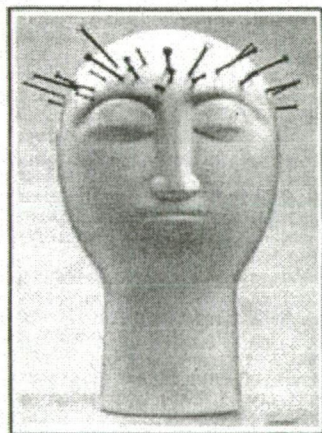
A Fej: fehér papír, itt három dimenzióban használva. Felejtjük el azt, hogy plasztikus: akár egy fehér lap, írhatunk, rajzolhatunk, festhetünk rá. Mindez csak technikai kérdés, mert síkban írunk, rajzolunk: megszoktuk.

(...)

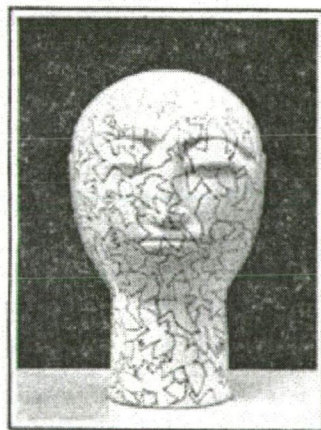
Én, Faludy György kortársaként, a szenvedés jeleit korábban megfogalmaztam a „Fejek”-en s találkozásként Faludy verseivel egyszerűen a műve mellé beemeltem a megfelelő prefabrikált jelet!

(...) mind-mind banalitás! Ádáz kritikásaim semmit sem megérezve éppen ezért támadtak a legdühösebben: banális! közhely! olcsó hatásvadászat!

A *Börtönversek* kötetet (az 1. ábrán láthatóval együtt) összesen hat fej díszíti. Szögekkel (24), céltáblával (38), vércsíkkal (43), késsel (52) és galambokkal (65) megjelölt fejek. Az utóbbiak közül az elsőt (a 24. könyvoldalról) a 2. ábra, az utolsót (a 65. könyvoldalról) pedig a 3. ábra mutatja.

2. ábra

3. ábra

1.1.2. Kihallgatás

A 2. ábrán látható 'kilométerkő' utáni vers címe *Kihallgatás* (= *Egész nap nyúzott*, 25), mely 1950 nyarán keletkezett az ávó pincéjében.

A költemény egy brutális, koncepciós kihallgatás 'jegyzőkönyv'-e: „Hol a bokámat rúgta / s ordított... Pedig pontosan tudja, / hogy ártatlan vagyok... Fölém lógott Dzszer-

zsinszki Félix / szakállán a penész.” A rab ’vallomás’-át az „ávós kandúr” diktálja jegyzőkönyvbe: „Két Ny-nyel írja, hogy Bolonnya / egyetemén jártam ki a jogot, / mert már akkor a fasizmus bolondja / voltam...” Ezzel az inkvizícióval egyetemes emberi értékeket próbál szembeállítani a költő:

KIHALLGATÁS

[...]

Avagy idézzem Szókratészt azoknak,
kiknek minden szava örök titok,
hogy szörnyűséget elkövetni rosszabb,
és elszenvedni jobb?

Avagy adjak hálát Szent Erazmusnak,
aki a rabok védő szelleme,
hogy néhány kisebb rúgással megúsztam,
s már visznek lefele?

Itt állok most a kimeszelt cellában.
Karom lecsüng. Vén verejték tapad
testemhez. Gondolj, sűgom, Attilára,
és fel ne fűjd magad.

A költemény zárlatában a *Szózat* végzavainak parafrázisával hirdet ítéletet kínzói fölött a fogoly:

Mit érlel sorsod? Mit kaptál hazádtól?
Mért jöttél vissza? Minek vagy magyar
ily bolondul? Téged a föld nem ápol
s nyom nélkül eltakar.

1.1.3. Monológ életre-halálra

A 3. ábrán látható fej előtti vers címe *Monológ életre-halálra* (= *Úgy, mint az őrült szerető szeret, 63*), mely 1952-ben keletkezett Recskén.

A *Monológ*... azon kevés költemények egyike, amelyben szinte nyoma sincs az Andrássy út 60. pincéjének vagy a recski büntetőtábornak. Textusát az egyszeri lét szépségeinek, csodáinak, az élet fölfokozott szeretetének, örömeinek himnikus emelkedett-ségű képsorai és az elmúlástól való szorongás mozzanatai szervezik: „az ellentétek izzó sistergése / s az elmúlás örökös, csontig vájó / tudata: ezek adtak életemnek / ízt, színt, gyönyört, varázst és glóriát”.

Ekkora szerelemben az elmúlás gondolata is más:

MONOLÓG ÉLETRE-HALÁLRA

[...]

Ittasan a föld egyszeri borától,
reáfonódva, úgy öleltem át
minden fogalmat, tárgyat és személyt,
mint részegek a lámpaoszlopot.
Így lett világom szép. A csillagég
gobelinekkel tapétás múzeum,
a tér három dimenziója körben
élménybálákkal telt raktár, ahol
órák számlapja tizenkét személyes
terített asztal, s másodperceim
nehéz mézcseppek csöppenései.
Így lettem én a föld szerelmese,
a nagy rajongó, felhők Rómeója,
holt városok alatt a trubadúr,
gót csipkedíszek faragója rímben,
s éjféλι fürdés pogány ünnepének
mezítlén papja, míg időm lejárt
s eltüntem én, a múltó fenomén
a fenomének örök tengerén.

A 3. ábrán látható galambos polisztirol szépen illeszkedik a vers hangulatához.

1.2. A versek és az illusztrációk között a szignifikáns összefüggéseken túl (lásd Kass János kommentárjait az 1.1., illetőleg az 1.1.1. alatt) kontextspecifikus relációkat nehéz lenne kimutatni, illetőleg motiválni. De nem is ez volt Kass szándéka (lásd például az 1.1.1. alatt). Ő követte a verseket, és újabb attribútumokkal egészítette ki a brutalitást, a gyűlöletet, az agresszió és a szenvedés „unalomig ismert ismétlődései”-t (KASS: 1994. 9-15).

A polisztirolfejek akár más sorrendben, más költemények illusztrációiként is megjelenhetnének a *Börtönversek*ben (ez alól talán csak a galambos fej kivétel, lásd a 3. ábrán), sőt akár más fejeket is választhatott volna Kass János a kollekciójából.¹ A művekben a dráma, a tragédia közös.

1.3. A *Szemiotikai szöveg*tan hetedik kötetének összeállításakor, 1995-ben Kass János tanulmányának (KASS: 1994.) előbb a verbális része jutott el szerkesztőségünkbe, amit annak rendje és módja szerint be is fűztem az anyagba. Amikor a *Börtönversek* illusztrációi közül átvettem négy fotót Kasstól a *Gondolatok...*-hoz, a hetedik kötet már a nyomdai előkészítés előrehaladott fázisában volt, de a képeket még be tudtuk illeszteni az írásába. Meg sem fordult a fejemben, hogy a *Börtönverseket* is fellapozzam. Évek múlva is csak véletlenül vettem észre, hogy a *Szemiotikai szöveg*tanba került négy illusztrációból az egyik nem szerepel a *Börtönversek* kötetben. Pedig a szám 12. oldalán látható fej többé-kevésbé nyilvánvaló kakukkpolisztirol. Ez azonban, legalábbis azt hiszem, nem sokat változtat a lényegen.²

1.4. Igen érdekes Kass Jánosnak az a sorozata is, amelyet Faludy-fejekkel készített a nyolcvanas évek végén. A 4. ábrán egy ilyen mű, a *Faludy fej* című kollázs látható 1988 / 89-ből (forrása KASS: 1997. 192).

4. ábra

A kollázs alatt az albumban a következő szöveg olvasható középre zárva (KASS: 1997. 192):

A görögök fedezték fel a testi
szépség szerelmét, a sportot, a drámát,
a demokráciát, a szabadságot,
a történelem kérdőre vonását,
meg annyi mindent. Kultúráltnak éltek,
hübrisz nélkül, kásán, vizen, boron,
de még szavuk sem volt a kultúrára.
Körülnézek és elkomorodom.

2. Plasztika és szöveg

A multimediális kommunikáció oldaláról talán még érdekesebb zsánert képviselnek azok a fejek, amelyek különböző alkotók kézjegyét / kézírását stb. viselik magukon. Itt öt reprodukciót mutatok be Kass János születésnapjához kötötten (KASS: 1997.). Ezek a művek a 'társszerzők' nevével vannak katalogizálva az albumban.

2.1. Kurtág György: Virág az ember

Az 5. ábra a *Kurtág György: Virág az ember* című művet mutatja 1989-ből (forrása: KASS: 1997. 128).